

De melk en de bewerking

Dat de kwaliteit van de melk vroeger veel te wensen overliet, zelfs in sommige gevallen uitgesproken slecht was, kwam in latere jaren, toen de fabrieken door voorlichting en later zelfs door kwaliteitstoelage, goed tot uitdrukking. Want eerder deed men niet aan uierschoonmaken, wat ook vaak in de potstallen onbegonnen werk was. Men had ook geen goed daglicht in die ouderwetse stallen, en met kunstlicht was het nog slechter gesteld. Met de electrificatie kwam wel het platteland als onrendabel gebied het laatst aan de beurt.

Zolang mij heugt hebben wij altijd melk naar de fabriek gedaan, maar nog niet zo heel veel jaren. Toen ik nog klein was, stond de kaarnetonne nog in de waskamer. Het bottertunneken, met de deksel met koperen knop, waar Grootvaders voorletters opstonden, stond nog in de kelder. Hierin deden ze de boter als ze er mee naar de markt gingen. De grote botterdook, waar ze de boter mee afdekten, was er ook nog wel.

In de kelder stond ook nog de houten bottervleute (vat) waar ze de boter in kneedden. Dit deden ze met de botterstikke (die we nog altijd bewaren). Hier maakten ze er ook mooie figuurtjes mee op, want het spreekwoord was: "Mooi opmaken, dut de botter verkopen."

Vrouw Haneveld zien sik was zeek,

Mooder wat is de botter week,

vrouw Haneveld zien sik is wier better,

Mooder wat is de botter lekker,

vrouw Haneveld, vrouw Haneveld,

wat is oe sik verkeld.

Zo was het een heel gemak geweest voor de vrouwen, toen de melk naar de fabriek ging.

De vrouwleu hebt now niks te snotteren, het wil vanmorgen wier neet botteren, vot der met mar noa 't febriek.

Vroeger gaven de beeste gin grote slumpe melk. Vooral in de herfst en wintermaanden, als de meeste koeien dreuge stonden, was het soms wel erg weinig, en was men blij als in het voorjaar de koeien weer melk werden (afkalfden).

Ik weet nog heel goed dat de koeien nog drie keer daags werden gemolken. In latere jaren, toen ze 's nachts niet meer werden opgestald, werden ze over het algemeen twee keer gemolken. Het spantouw en het melkstoeltje, die ze vroeger ook niet kenden, kwamen in gebruik. Op 8 mei 1962 kregen wij de melkmachine, wat een hele vooruitgang was. Nu gebruiken de meesten geen melkbussen meer, maar gaat de melk zo in de melktank, waarin ze ook meteen wordt gekoeld. Dit afkoelen was 's zomers vroeger een heel probleem. Ik weet nog heel goed, dat Vader de bussen aan lange touwen onderin de put hing. Het afkoelen in de put was wel ideaal, maar wel een heel gehijster om ze er weer uit te trekken.

Toen er uit de melk aan de fabriek enkel boter werd gemaakt, was men niet zo nauw aan de zuurgraad. Het gebeurde wel eens een enkele keer, dat er een bus zure melk terug kwam van de fabriek. Moeder maakte hier keezemelk (dikke melk) van. Met suiker erover vonden wij dat heel lekker. Als de melk 's zomers in de zonne (in de zon) kwam te staan dan was het al gauw mis.

Als wij de melk vroeger naar de fabriek deden, dan kregen we, als ze ontroomd was met de centrifuge, de ondermelk weer terug en de volgende dag de karnemelk. De ondermelk voerden we aan de varkens. Ook ging Moeder er wel eens een bulleke (stierkalf) mee mesten, een ondermelkskieske. Als ze eens een kalf met volle melk mestten, dan was dat een zeutemelkskieske.

Van de karnemelk kookte Moeder of Grootmoeder elke avond karnemelkspap, en dan maakten ze in het breursleupen (houten emmer met één lange duig met handvat) het breursel (gruttenmeel met water) klaar en dit deed men in de pot met karnemelk die boven het vuur hing, en dan steurig met de papsleef er doorroeren, tot de pap klaar was. Toen ze zelf nog boekweit verbouwden was het nog voordeliger en had de pap zo'n grijze kleur gehad.

Ik weet nog heel goed dat Grootvader op de knieën op de vuurplaat lag de pappot uutschrapen. Dat was toen heel gewoon. Men liet niets verloren gaan.

Het was in 1899 dat in Holten de zuivelfabriek werd opgericht door de Gebr. Wansink, Jan Albert, Jan en Derk. Het was een hele verandering, dat men niet meer zelf hoefde te karnen. Je zette de melkbussen aan de weg. De melkboer, toen nog met paard en wagen, haalde ze op en bracht de ondermelk en karnemelk weer terug.

Vroeger zag men bij veel boerderijen de zogenaamde kaarnehuuskes, waar het paard in rondliep, die de karn in beweging moest brengen. Deze typische huisjes, die ik altijd zo mooi vond, zijn ook bijna allemaal verdwenen. Ook deden het sommigen wel met een kaarnehond, die moest in een soort tredmolen lopen, om de karn in beweging te brengen. Maar die had daar een broertje aan dood. Het gebeurde vaak als er gekarnd moest worden, dat de hond hem gesmeerd was.

Latere jaren gebruikten sommige boeren een melkontromer, en dan ging de room naar de fabriek in Dijkerhoek. Daar stond vroeger een melkfabriekje, waar de melk werd ontroomd, die dan naar de coöperatieve zuivelfabriek "De Vrijheid" in Holten ging. Die heeft niet zo lange jaren dienst gedaan als ontromer en is al jaren geleden afgebroken.

Alle dagen moesten de vrouwen de melkbussen wassen. Eén keer in de week werden ze mooi blank geschuurd. Later werden ze op de fabriek tegen een geringe vergoeding schoongemaakt.

De zuivelfabriek door de Gebr. Wansink opgericht, kreeg de naam van "De Eendracht", maar het bleek al spoedig dat die eendracht onder de boeren wel vergezocht moest worden, want niet lang daarna werd door een gedeelte der boeren met een meer coöperatieve inslag de zuivelfabriek "De Vrijheid" opgericht.

Eind 1948 werd de zuivelfabriek van de Gebr. Wansink gesloten. Sommige leveranciers gingen over naar "De Vrijheid" en andere naar de V.V.M. in Nunspeet met de Heer De Besten als directeur. Men begon met 1300 koeien waarvan de melk was toegezegd. Een perceel van de Heer C.A. Muller in Look, werd als ontvangst-station ingericht. Aan dit

alles was wel een heel geharrewar voorafgegaan door de voor- en tegenstanders. Men sprak dan ook van melkoorlog, waar men elkaar jammer genoeg nog lang scheef voor aan keek.

Ook werd er een controlevereniging opgericht, met het volgende bestuur: A. Haverslag voorz., A. H. Stegink secr., W. Veltkamp, G. J. Weijers, en J. Ulfman. In 1956 is levering aan de VVM overgegaan naar Omefa Rijssen, directeur de Heer Eertmans.

Zwolle, datum postmerk.

Aan ~~de heer~~ ^{de heer} ~~Stegink~~ ^{Stegink} *Tenneke Haverslag*
te *Empelo*

Hierbij deel ik U mede, dat het melkers-
examen voor U zal gehouden worden op
Donderdag 1 Juni a.s.,
des middags om *3 1/2* uur (zomertijd) op de
boerderij van den heer *P. J. Hielbrink*
Op de Schuur
te *Empelo*.
Ambt. Delden.

Indien echter ten tijde van het examen
op uw eigen boerderij mond- en klauwzeer
heerscht, kunt U niet tot het examen worden
toegelaten. Gelieve een schoone handdoek op
het examen mede te brengen.

De Rijksveterinair-inspecteur voor
Overijssel.

DR. A. G. BREEN.

Uitnodiging voor het melkersexamen